



„... a szerb himnusz zenéjét egy szlovén komponista szerezte, a horvátot egy szerb, az osztrák nemzeti himnusz szövegét pedig egy horvát költő írta”

*Beszélgetés Zoran Janjetovićsal*

*Zoran Janjetović szerb történész, a Szerbia Modernkori Történetét Kutató Intézet (Institut za noviju istoriju Srbije) tudományos főmunkatársa. Fő kutatási területe a jugoszláviai nemzetiségek 20. századi története. Legfontosabb munkái: Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941 (2005), Nemci u Vojvodini (2009).*

*Kérlek, meséj arról, mi motivált abban, hogy a történelmi pályát válaszd! Befolyásolt esetleg ebben a családi háttérrel? Ha jól tudom, Zágrábban születél.*

Az igazat megvallva, pályaválasztásomra nem annyira a szülővárosom volt hatással, sokkal inkább az, hogy nyolcévesen tüdőgyulladásom lett. Hetekig otthon kellett maradnom, és ekkor vettem kezembe az *Antik Róma hősei* című könyvet, amely Titus Livius írásain alapult. Nagyon magával ragadott, és már alig vártam, hogy ötödikes legyek, és a történelemtől tanuljunk az iskolában. Kiváló történelem tanárom volt, aki tovább erősítette bennem a történelem iránti érdeklődést. Édesapám is szerette a történelmet, és gyakran anekdotázott egyes fontos szereplőkről. Később mind szülővárosom, Zágráb, mind pedig Belgrád története komolyabban felkeltette érdeklődésemet. Belgrád Európa egyik legrégebbi városa, tekintélyt parancsoló erődjét a kelták, majd a szívemhez oly közel álló rómaiak építették. Zágrábban máig számos történelmi épületet lehet látni, a várost egyébként lenyűgözően örökítette meg műveiben a nagy horvát romantikus író, August Šenoa.

*Kutatási érdeklődésed a jugoszláviai nemzeti kisebbségek története és különösen a német kisebbség történetére irányul. Számos monográfiát és tanulmányt írtál a témában. Mi fogott meg a kisebbségek 20. századi történetében?*

Részben én is kisebbségi (aromán) háttérrel rendelkezem, az egyik nagyanyám pedig magyar származású volt. Személyes okok motiváltak tehát abban, hogy jobban megértsem az arománok történetét, és olvasmányaim során tudatosult bennem, hogy a délszlávok által a 7. században benépesített területen élő kisebbségek története mennyire kevésbé kutatott terület, és mennyire alábecsülik a történelemben játszott szerepüket. Az iskolai oktatásban és az egyetemen alig hallottunk valamit a velünk élő nemzetiségek történetéről. Persze tanultunk a magyarokról, a görögökről, a törökökről, a bolgárokról és az általuk létrehozott államokról, de nagyon keveset arról, hogy milyen volt a kapcsolatuk a délszlávokkal, mi jellemezte a nemzetiségek együttélését. A koszovói albánokról és a szlovéniai németekről is csak érintőlegesen tanultunk, és ilyenkor is inkább negatív, sztereotip módon tüntették fel őket. Ugyanakkor több történész (Mészáros Sándor, Gligor Popi, Hans-Ulrich Wehler, Branislav Gligorijević) komolyabban foglalkozott a Jugoszlávia területén élő kisebbségek történetével, ami arra ösztönzött, hogy további kutatásokat folytassak ezen a területen, és szintetizáljam a kutatási eredményeimet. Úgy vélem, a nemzeti kisebbségeknek mindig is helyük volt a társadalmunkban, de jelentőségük és különösen jelentőségük megítélése idővel, az adott történelmi pillanat függvényében változott. Éppen egyetemista voltam, amikor Jugoszlávia felbomlott, és új kisebbségi közösségek jöttek létre. Ekkor tudatosult bennem, hogy a nemzeti kisebbségek

ségeket érintő számos probléma valójában egyetemes érvényű, vagyis különböző helyeken és más-más időben újból felbukkan. Tény, hogy a többségi nemzet képviselői ritkán tekintik a kisebbségeket a társadalom fontos részének. Ennek felismeréséhez a legtöbb esetben egy Nikola Teslára vagy egy Albert Einsteinre van szükség. A kisebbségek létezéséhez a többségi nemzet gyakran negatív módon viszonyul, nemegyszer bűnbaknak kiáltják ki őket, vagy betolakodónak, kizsákmányolónak, árulónak bélyegzik a nemzetiségekhez tartozókat.

*Kiváló szakmai kapcsolatokat ápolsz osztrák és német kutatókkal, tanulmányaidat rendre közlik a német nyelvű tudományos folyóiratok és a szerkesztett kötetek. Néhány szóval beszélj ezekről a kapcsolatokról, együttműködésekről. Látsz sajátosságot abban, ahogyan egy német vagy nyugat-európai történész tekint Délkelet-Európa 20. századi történetére?*

Maguk között a nyugat-európai és a német történészek is különböző nézeteket vallanak a délkelet-európai történelemről, ahogyan a régióból származó történészek is. Számos kiváló német és osztrák kutatóval találkoztam, és mindig elámultam azon, milyen széles körű és elmélyült tudással rendelkeznek a régió történetéről. Még akkor is, ha nem feltétlenül mindig ugyanazt gondoljuk mindenről, szemléletmódjuk, nézeteik inspirálóan hatnak rám, és arra ösztönöznek, hogy az adott jelenséget tágabb összefüggések közé helyezzem, és szélesebb perspektívában világítsam meg.

*Gyakori résztvevője vagy magyarországi szakmai konferenciáknak. Arra kérnélek, néhány szóban beszélj arról, milyen a kapcsolatod, együttműködésed a magyarországi kutatókkal, milyen jövőbeli együttműködési lehetőségeket látsz.*

Azok a magyarországi kollégák, akikkel szorosabb szakmai kapcsolatban állok, leginkább szintén a nemzeti kisebbségek magyarországi és régióbeli történetével foglalkoznak. Nyitottak és szakmailag alaposan felkészültek, így elvben nagyszámú együttműködési lehetőséget látok. Sajnos a gyakorlatban ez sporadikus marad, és az együttműködés megvalósulása leginkább a személyes kapcsolatok függvénye. Hiányzik az intézetek közti elmélyült együttműködés és a támogatói háttér. Itt lenne az ideje, hogy a kisebbségek története kapcsán nagyobb, nemzetközi projektekben gondolkodjunk, mert a kisebbségek és a nemzeti kisebbségek története állandó kutatási lehetőséget jelent, hiszen a téma, ahogyan a múltban, úgy a jelenben és a jövőben is fontossággal bír. Olyan sok mindent tanulhatunk a nemzeti kisebbségek történetéből, annak megértése elősegítheti a térség békés fejlődését és a nacionalista arrogancia visszaszorulását. Kevesen tudják, hogy a szerb himnusz zenéjét egy szlovén komponista szerezte, a horvátét egy szerb, az osztrák nemzeti himnusz szövegét pedig egy horvát költő írta. Ez azt a kérdést is felveti, hogy a nemzeti entitások valóban annyira monolit és kizárólagos kategóriák lennének, mint ahogyan azt a kevésbé tájékozottak vélik. Ezért is, és természetesen azért is, mert a magyar–szerb határ mindkét oldalán élnek kisebbségek, a téma kutatása további gyümölcsöző együttműködésre adhat lehetőséget.

*Érdeklődésed az utóbbi időben a magyar nemzetiség titói Jugoszlávia alatti története felé fordult, a folyóiratunk számára írt tanulmányod következtetéseit az Arhiv Jugoslavijében (Jugoszlávia Levéltára) őrzött levéltári forrásokra alapozod. Milyen „kincseket” rejthetnek a szerbiai levéltárak?*

A szerb levéltárakban ne várjunk különösebben figyelemfelkeltő dokumentumokat, ebből a szempontból, szerencsére, a vajdasági magyarság története nem volt különösebben látványos. Sokkal inkább arról találhatunk iratokat, miként próbálták a kommunista hatóságok integrálni a magyarokat és a többi nemzetiséget az új szocialista rendbe, milyen gyakorlati problémák merültek fel, és mennyire tartózkodó volt maguknak a magyaroknak a hozzáállása.

*A 20. századi történelem számos kérdése (beleértve a kisebbségek történetének egyes aspektusát is) manapság gyakran átpolitizálódik. E téren érzékelsz valamiféle nyomást Szerbiában?*

Köszönhetően Mészáros Sándor és Aleksandar Kasaš szerbiai történészek kutatási eredményeinek, valamint A. Sajti Enikő munkái szerb nyelvre történt fordításának, ma már jó kiindulási alapunk van ahhoz, hogy differenciáltan viszonyuljunk a magyar kisebbség 1918–1948 közötti történetéhez. A jugoszláv kommunista rendszer által elkövetett bűntettek vizsgálata általánosságban azt bizonyítja ugyanakkor, hogy a dolgokat nem lehet a „jó fiúk – rossz fiúk” ellentétre leegyszerűsíteni, mert a „jó fiúk” és a „rossz fiúk” a valóságban mindkét oldalon megtalálhatók. Mélyebbre le kellene ásnunk azért, hogy megértsük az egyes szereplők motívációit – természetesen anélkül, hogy relativizálnánk az elkövetett bűnöket. Szerencsére a jelenlegi társadalmi légkör lehetővé teszi az eltérő megközelítések megfogalmazását, ez pedig megakadályozza, hogy a kölcsönös kapcsolatokról egyoldalú, átpolitizált képet alkossunk. Még akkor is, ha valaki megpróbálna visszatérni a régi fekete–fehér megközelítésekhez, kiváló történelmi munkák álnak rendelkezésünkre az ilyen kísérletek megcáfolására.

*Munkahelyed, a Szerbia Modernkori Történetét Kutató Intézet (Institut za noviju istoriju Srbije) az egyik vezető szerbiai kutatóintézet. Szerkesztőbizottsági tagja vagy az Istorija 20. veka című folyóiratnak, amely az egyik vezető tudományos periodikának számít Szerbiában. Mit gondolsz, milyen kihívásokkal kell a szerbiai (és a jugoszláv utódállamokban élő) kollégáknak szembenézniük? Általánosabban, milyen (nyelvi, finansziális, infrastrukturális) nehézségekkel kell szembenéznie egy történésznek ebben a régióban?*

A kommunizmus ideológiai összeomlása, majd Jugoszlávia felbomlása szabad kutatói légkört teremtett, így az elmúlt huszonöt évben már nincs igazán tabutéma. Számos dokumentum vált kutathatóvá, de még mindig túl sok a titkosított irat. A délszláv háborúk után ismét lehetővé vált, hogy a jugoszláv utódállamokban kutathassunk, ápoljuk a korábról meglévő személyes kapcsolatokat, és új szakmai ismeretségeket kössünk. A kutatómunka anyagi lehetőségei is javultak valamelyest, még ha a történészek fizetése nem is nagyon emelkedett. Úgy vélem, az állam még mindig nem találta meg az optimális módját annak, hogy kutatási projekteket finanszírozzon, ugyanakkor a kutatók számára nagyobb anyagi biztonságot nyújtson. Többet kellene fordítani az egyetemi történészképzésre (főként a nyelvi és a digitális képességekre gondolok), a legfrissebb idegen nyelvű szakirodalom elérhetővé tételére, a külföldi kutatóutak elősegítésére. Más szavakkal, a kutatási szabadságunk már megvan, csak az anyagi támogatás hiányzik.

*Végezetül arról kérdezlek, mik a terveid a jövőre nézve.*

A jelen pandémiás helyzetben meglehetősen nehéz előre tervezni vagy a folyamatban lévő kutatásokat megvalósítani. Szerencsés vagyok, hogy éppen befejeztem a levéltári források összegyűjtését, így hozzáfoghatok a szerbiai nemzetiségek 1944–1963 közötti történetéről tervezett monográfiám megírásának. Ezt követően a koszovói albánok, Jugoszlávia legnagyobb létszámú és legproblematicusabb nemzeti kisebbségének történetét szeretném megírni 1944-től 1966-ig. Remélem, addigra az új típusú koronavírus-járvány is lecseng, és folytathatom a levéltári kutatómunkát. Régóta tervezem, hogy megirom Diana Budisavljević osztrák emberbarát életrajzát. Kevesen tudják róla, hogy a második világháború alatt 12 ezer gyereket mentett meg a horvát usztasa haláltáborokból.

Sok sikert kívánok mindehhez, és köszönöm az interjút.

*Szeged – Belgrád, 2020. szeptember*

Az interjút készítette: VUKMAN PÉTER